

Grzegorz Gorczyński

Zasada walutowości w polskim prawie cywilnym

1. Uwagi wprowadzające

Powszechnie uważa się, że zasada walutowości wynika z art. 358 § 1 k.c.¹ Stosownie do treści tego przepisu, z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, zobowiązania pieniężne na obszarze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej² mogą być wyrażone tylko w pieniądzu polskim.

W literaturze dominuje szerokie ujmowanie tak rozumianej zasady. Twierdzi się, iż zasada, że zobowiązania pieniężne nie mogą opiewać na inne – poza polską – waluty, dotyczy zobowiązań powstałych z wszelkich źródeł. Obok czynności prawnych mogą wchodzić w grę orzeczenia sądowe³

¹ Tak np. A. B r z o z o w s k i, [w:] *Kodeks Cywilny. Komentarz*, t. I, praca zbiorowa, red. K. Pietrzykowski, wyd. 2, Warszawa 1999 (dalej cyt.: *KC. Komentarz...*), s. 760; M. U l a - t o w s k a, [w:] *Prawo dewizowe. Komentarz*, praca zbiorowa, red. M. Krakowiak, Warszawa 2000 (dalej cyt.: *Prawo dewizowe...*), s. 66; T. W i ś n i e w s k i, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. I, praca zbiorowa, G. Bieniek i inni, wyd. 2, Warszawa 1999, s. 41. O „zasadzie jednawalutowości” pisze Z. R a d w a Ń s k i, *Zobowiązania – część ogólna*, wyd. 2, Warszawa 1997, s. 57. Co do inaczej rozumianej „zasady jedności waluty” zob. W. C z a c h ó r s k i, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1994, s. 62.

² Obecnie: Rzeczypospolitej Polskiej – zob. ustawa z dnia 29.12.1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 75, poz. 444).

³ Zob. T. D y b o w s k i, [w:] *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, praca zbiorowa, Ossolineum 1981, s. 138; Z. R a d w a Ń s k i, *Zobowiązania...*, s. 57; T. W i ś n i e w s k i, [w:] *Komentarz...*, s. 42.

oraz sytuacje, gdy przepisy ustawy kreują zobowiązania pieniężne⁴. Zasada walutowości ma także ograniczać swobodę stron co do waluty, w której następuje zapłata⁵. To ostatnie ograniczenie nie wydaje się wynikać wprost z treści art. 358 § 1 k.c., skoro zapłata jest wykonaniem zobowiązania pieniężnego, a w przepisie jest mowa o tym, w jakiej walucie zobowiązania mogą być „wyrażone”⁶.

Jak się jednak wskazuje, historycznie ukształtowana zasada walutowości oznaczała „obowiązek dokonywania zapłaty krajowymi monetami obiegowymi”⁷. W związku z tym w literaturze spotkać można wypowiedzi, wedle których zasada ta oznacza właśnie, że „zapłata może być dokonywana wyłącznie w pieniądzu krajowym”⁸. Wobec tego dalsze rozważania będą miały za swój przedmiot zarówno zaciąganie zobowiązania pieniężnego w walucie obcej (wyrażanie zobowiązania), jak i zapłatę (płatność) w takiej walucie.

Jak przy tym zauważono w literaturze⁹, powoływanie do życia zobowiązań pieniężnych wyrażonych i płatnych w walucie obcej „w stosunkach nam współczesnych może mieć oparcie w zasadzie swobody umów”, a „zobowiązania te podlegają przepisom ustawodawstwa dewizowego”. Celem niniejszego artykułu jest przede wszystkim poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jak w świetle obowiązującego prawa wygląda dopuszczalność takich czynności. Odpowiedzi spotykane w literaturze nie są jednolite, a regulacja obowiązującego prawa dewizowego¹⁰ czyni rozważenie zagadnienia niezwykle aktualnym. Przed analizą obecnego stanu prawnego warto przypomnieć, jak kwestie te wyglądały kiedyś.

⁴ Tak Z. Radwański, *Zobowiązania...*, s. 57 oraz T. Wiśniewski, [w:] *Komentarz...*, s. 42.

⁵ Tak T. Dybowski, [w:] *System...*, s. 138 oraz Z. Radwański, *Zobowiązania...*, s. 57.

⁶ Podobnie, jak się wydaje, M. Nogaj, *Prawo dewizowe a zasada walutowości*, Radca Prawny 2000, nr 5, s. 91.

⁷ Z. Żabiński, *Umowa rachunku bankowego*, Warszawa 1967, s. 49.

⁸ T. Dybowski, [w:] *System...*, s. 138.

⁹ W. Czachórski, *Zobowiązania...*, s. 69.

¹⁰ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. – Prawo dewizowe, (Dz.U. Nr 160, poz. 1063) – dalej: pr.dew. – obowiązująca od dnia 12.01.1999 r. (por. art. 32 pr.dew.).

2. Rys historyczny

Kodeks zobowiązań¹¹ nie znał odpowiednika art. 358 § 1 k.c. W chwili jego uchwalania nie obowiązywały też żadne regulacje dewizowe¹². Dług wyrażony w walucie obcej, stosownie do art. 211 k.z., występował albo jako dług efektywny, który musiał być zapłacony w walucie obcej, albo jako dług zwykły (bez takiego zastrzeżenia), który mógł być zapłacony także pieniędzmi polskimi¹³. Tak więc pełna swoboda istniała zarówno w zakresie wyrażania zobowiązania w walucie obcej, jak i płatności. Swoboda dotycząca płatności szybko, bo już w 1934 r., została wyłączona przez przepisy tzw. dekretu walutowego¹⁴, którego art. 1 ust. 2 stanowił, że zastrzeżenie o zapłacie w walucie obcej uważa się za niezastrzeżone, jeżeli wiarytelność płatna jest na obszarze Państwa Polskiego. Dalsze, rygorystyczne ograniczenia przyniósł tzw. dekret dewizowy z 1936 r.¹⁵ Zabraniał on dokonywania bez zezwolenia dewizowego szeregu transakcji ze względu na kryteria podmiotowe oraz przedmiotowe. W szczególności zakazane było zawieranie i wykonywanie umowy sprzedaży, zamiany, pożyczki, oraz zastawu walut obcych jak i wyrażenie ceny sprzedaży w takich walutach¹⁶.

Do chwili wejścia w życie kodeksu cywilnego i jego art. 358 § 1, wszelkie ograniczenia w wyrażaniu zobowiązań w walutach obcych i płatności w takich walutach znajdowały się, jak widać, poza kodyfikacją prawa cywilnego. Wskazany przepis obowiązuje w brzmieniu niezmienionym od wejścia w życie kodeksu, tj. od 1 stycznia 1965 r. Jego regulacja była konse-

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598) – dalej: k.z.

¹² Zob. np. J.J. Skoczylas, *Polskie prawo dewizowe w ujęciu finansowym, cywilistycznym i karnym*, Warszawa 1994, s. 17.

¹³ Zob. bliżej L. Domański, *Instytucje kodeksu zobowiązań. Komentarz teoretyczno-praktyczny. Część ogólna*, Warszawa 1936, s. 73-74; J. Korzonek, I. Rosenblüth, *Kodeks zobowiązań. Komentarz*, t. I, wyd. 2, Kraków 1936, s. 538; R. Longchamp de Berier, *Zobowiązania*, wyd. 3, Poznań 1948, s. 35.

¹⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 12 czerwca 1934 r. o wiarytelnościach płatnych w walutach zagranicznych (Dz.U. Nr 59, poz. 509).

¹⁵ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 26 kwietnia 1936 r. w sprawie obrotu pieniężnego z zagranicą oraz obrotu zagranicznymi i krajowymi środkami płatniczymi (Dz.U. Nr 32, poz. 249).

¹⁶ Zob. bliżej np. S. Ettienger, *Prawo dewizowe w praktyce adwokackiej i notarialnej*, Przegląd Notarialny 1936, nr 17-18, s. 15 i nast.

kwencją¹⁷ i uzupełnieniem dekretu z 1949 r.¹⁸, którego art. 1 stanowił, że osoba mająca mieszkanie lub siedzibę na obszarze państwa polskiego może zaciągać zobowiązania pieniężne płatne na tym obszarze tylko w walucie polskiej. Naruszenie tego ostatniego zakazu obwarowane było wyraźnie przewidzianą sankcją nieważności. Obowiązująca wówczas ustawa dewizowa z 1952 r.¹⁹ wprowadzała przy tym generalny zakaz dokonywania bez zezwolenia obrotu dewizowego, w tym wyrażania zobowiązań pieniężnych w walutach obcych²⁰. Wskazane regulacje, podyktowane „potrzebami gospodarczymi i politycznymi” oraz troską o „ochronę waluty krajowej”²¹, choć nie do końca ze sobą zharmonizowane, oznaczały w istocie „monopol walutowy państwa”²². Ich stosowanie przez szereg lat nie wywoływało też większych problemów interpretacyjnych. Taki stan rzeczy zwalniał, w pewnym sensie, komentatorów art. 358 § 1 k.c. od szczegółowej jego wykładni, analizy charakteru i przesłanek zastosowania.

Nie ulega wątpliwości, że założenia, które leżały u podstaw regulacji art. 358 § 1 k.c., uległy zmianom w toku dokonywanej w naszym kraju transformacji ustrojowej. Zmiany te znalazły wyraz w skreśleniu przywołanego art. 1 dekretu z 1949 r.²³ Odmienne spojrzenie na problematykę ochrony waluty krajowej wywarło także swoje piętno na regulacji zasady nominalizmu w kodeksie cywilnym i szerokim dopuszczeniu waloryzacji²⁴.

¹⁷ Tak A. Rembeliński, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. 1, praca zbiorowa, red. J. Winiarz, wyd. 2, Warszawa 1989, s. 276.

¹⁸ Dekret z dnia 27 lipca 1949 r. o zaciąganiu nowych i określaniu wysokości nie umorzonych zobowiązań (Dz.U. Nr 45, poz. 332).

¹⁹ Ustawa dewizowa z dnia 28 marca 1952 r. (Dz.U. Nr 21, poz. 123) – dalej: ustawa z 1952 r.

²⁰ Por. art. 19 w zw. z art. 71 ustawy z 1952 r., dotyczący osób fizycznych i innych jednostek gospodarki nieuspołecznionej. Nieco inne zasady obowiązywały jednostki gospodarki uspołecznionej, które mogły dokonywać obrotu wartościami dewizowymi na podstawie planu obrotów płatniczych z zagranicą, a zezwolenia wymagało jedynie dokonywanie płatności (por. art. 16 ustawy z 1952 r.).

²¹ Tak F. Błahuta, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, Księga trzecia – *Zobowiązania*, praca zbiorowa, red. J. Ignatowicz, Warszawa 1972, s. 857.

²² Por. E. Fojcik-Mastalska, *Zobowiązanie pieniężne w systemie reglamentacji dewizowej*, Acta Universitatis Wratislaviensis 1973, nr 40, s. 89.

²³ Zob. art. 11 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

²⁴ Por. art. 358¹ k.c. dodany ustawą powołaną w przypisie poprzednim.

Przed wszystkim jednak jego konsekwencją były kolejne przeobrażenia ustawodawstwa dewizowego²⁵, które od ustawy z 1989 r. reprezentuje zupełnie nową filozofię reglamentacji dewizowej. Oznacza ona, że w miejsce dotychczasowego generalnego zakazu dozwala się generalnie na dokonywanie obrotu dewizowego z zastrzeżeniem ograniczeń wynikających z konkretnych przepisów ustawy. Wyrazem takiego podejścia jest obecnie art. 5 ust. 2 pr.dew. Wydaje się, że w związku z liberalnym charakterem ustawodawstwa dewizowego, zwłaszcza aktualnie obowiązującego prawa dewizowego, szereg poglądów wypowiedzianych w związku z zasadą walutowości wymaga rewizji. Rozważania szczegółowe wypada poprzedzić rozważeniem wzajemnej relacji art. 358 § 1 k.c. oraz ustawodawstwa dewizowego w ogóle.

3. Zasada walutowości a prawo dewizowe – uwagi ogólne

W przeszłości nie był kwestionowany pogląd, że do właściwej oceny dopuszczalności zaciągania i wykonywania zobowiązań pieniężnych w walucie obcej konieczne jest uwzględnienie reglamentacji prawnodewizowej²⁶. Z jednej strony, zgodnie z tradycyjnym, reglamentacyjnym charakterem prawa dewizowego, czynności nie objęte postanowieniami art. 358 § 1 k.c. mogły podlegać ograniczeniom przewidzianym przez to prawo. Z drugiej natomiast strony czynności dokonane przy spełnieniu wszystkich wymagań prawa dewizowego (np. uzyskaniu zezwolenia) były uznawane za dopuszczalne w ramach dozwolonych wyjątków od zasady walutowości²⁷. Co więcej, do niedawna obowiązujące ustawodawstwo dewizowe nakazywało osobom krajowym w obrocie z zagranicą towarami i usługami

²⁵ Kolejne ustawy to: ustawa z dnia 15 lutego 1989 r. – Prawo dewizowe (Dz.U. Nr 6, poz. 33 ze zmianami wynikającymi z Dz.U. z 1989 r. Nr 74, poz. 441, Dz.U. z 1991 r. Nr 35, poz. 155, Dz.U. z 1991 r. Nr 60, poz. 253 oraz Dz.U. z 1991 r. Nr 100, poz. 442) – dalej: ustawa z 1989 r., która zastąpiła ustawę z dnia 22 listopada 1983 r. – Prawo dewizowe (Dz.U. Nr 63, poz. 288) – dalej: ustawa z 1983 r.; ustawa z dnia 2 grudnia 1994 r. – Prawo dewizowe (Dz.U. Nr 136, poz. 703 ze zmianami wynikającymi z Dz.U. z 1995 r. Nr 132, poz. 641, Dz.U. z 1996 r. Nr 106, poz. 496, Dz.U. z 1997 r. Nr 71, poz. 449) – dalej: ustawa z 1994 r., zastąpiona przez obowiązujące prawo dewizowe.

²⁶ Zob. np. F. Błażucha, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 858 oraz T. Dybowski, [w:] *System...*, s. 139, objaj autorzy na tle ustawy z 1952 r.

²⁷ Por. np. wyrok SN z dnia 6.09.1972 r. I PR 307/72, OSP 1973, nr 7, poz. 157 oraz uzasadnienie wyroku SN z dnia 16.07.1980 r. III CRN 115/80, OSNC 1981, nr 2-3, poz. 38.

ustalanie, a nawet dokonywanie płatności w walucie obcej²⁸. Zatem w obrocie z zagranicą wyrażenie zobowiązania pieniężnego zgodnie z art. 358 § 1 k.c. było niedopuszczalne.

W związku z tym, że jak już wskazano, od 1989 r. prawo dewizowe proklamuje zasadę swobody obrotu dewizowego, odosobnionym jest współcześnie pogląd, że przepisy tego prawa „korespondują” z art. 358 § 1 k.c.²⁹ Skrajnie odmienne stanowisko głosi, że między przepisami prawa dewizowego oraz art. 358 k.c. istnieje „kolizja”³⁰. Dość rozpowszechnione jest natomiast zapatrywanie, że ustawodawstwo dewizowe „wprowadza wyjątki” od zasady walutowości³¹. Pojawiają się także głosy zwracające uwagę na fakt, że obecne, zliberalizowane ustawodawstwo dewizowe „odwróciło kwestię zasady i wyjątku”³².

W literaturze i orzecznictwie spotkać można też wypowiedzi abstrahujące od ustawodawstwa dewizowego. Stwierdza się mianowicie, że „wyrażenie świadczenia w walucie obcej (...) byłoby sprzeczne z zasadą walutowości (art. 358 k.c.)”³³ czy też „oznaczałoby sprzeczne z prawem,

²⁸ Por. art. 12 ust. 1 ustawy z 1989 r. oraz art. 12 ustawy z 1994 r. (art. 12 ust. 3 ustawy z 1994 r. zezwalał wyjątkowo na płatność w walucie polskiej). Por. też np. stany faktyczne z wyroków SN z dnia 12.12.1997 r. II CKN 512/97, OSNC 1998, nr 6, poz. 105 oraz z dnia 28.04.1998 r. II CKN 712/97, OSNC 1998, nr 11, poz. 187.

²⁹ Tak T. Wiśniewski, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego*. Księga trzecia. *Zobowiązania*. t. I, praca zbiorowa, G. Bieniek i inni, wyd. 1, Warszawa 1997, s. 37 na tle art. 9 ust. 1 pkt 5 ustawy z 1994 r., który wymagał zezwolenia dewizowego dla ustalania oraz dokonywania w kraju – z wyjątkiem obrotu z zagranicą towarami, usługami i prawami na dobrach niematerialnych – płatności w wartościach dewizowych za nabywane towary i nieruchomości, prawa na dobrach niematerialnych lub świadczone usługi oraz pracę. Por. jednak art. 4 ust. 2 ustawy z 1994 r. Cytowany autor inaczej wypowiada się w drugim wydaniu komentarza, na tle obowiązującego prawa dewizowego (zob. T. Wiśniewski, [w:] *Komentarz...*, s. 42).

³⁰ Tak L. Żyłewski, *Dopłaty w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością*, *Przeгляд Prawa Handlowego* 1997, nr 7, s. 21 (o ustawie z 1994 r.).

³¹ Zob. np. A. Brzozowski, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 760; M. Nogaj, *Prawo dewizowe a zasada walutowości...*, s. 90; Z. Radwański, *Zobowiązania...*, s. 58; L. Żyłewski, *Dopłaty...*, s. 23 (wszyscy autorzy o ustawie z 1994 r.). Ostatni autor wyraził zapatrywanie, że jednym z wyjątków od zasady walutowości, „w istocie podstawowym, jest także art. 4 ust. 2 ustawy prawo dewizowe wyrażający zasadę wolności obrotu dewizowego”.

³² Tak Z. Radwański, *Zobowiązania...*, s. 57 oraz L. Żyłewski, *Dopłaty...*, s. 23 (obaj autorzy o ustawie z 1994 r.).

³³ W. Czachórski, *Zobowiązania...*, s. 67.

bo naruszające przepis art. 358 § 1 k.c., praktyki dwuwalutowości w stosunkach cywilnoprawnych³⁴. W podobnym duchu utrzymana jest wypowiedź, wedle której „obowiązuje nadal art. 358 k.c.”, który „zabrania zawierania na terenie kraju transakcji w walutach obcych”³⁵.

Ostatnio, już na tle obowiązującego prawa dewizowego, zaprezentowano pogląd, że „jeżeli nawet zgodnie z treścią prawa dewizowego zezwolenie nie jest konieczne, to i tak w obowiązującym porządku prawnym dopuszczalność zaciągania zobowiązań pieniężnych w walucie obcej musi być oceniana w aspekcie zasady walutowości przewidzianej w art. 358 § 1². Według cytowanego autora „przepisy tej ustawy (pr.dew. – uwaga moja, G.G.) bowiem zasady walutowości nie uchylają”³⁶.

Przytoczone stanowisko musi budzić sprzeciw. Jego przyjęcie zniweczyłoby sens deklarowanej przez prawo dewizowe swobody. Zgodnie z takim stanowiskiem, należałoby uznać za niedopuszczalne (sprzeczne z art. 358 § 1 k.c.) dokonywanie szeregu czynności za uprzednim uzyskaniem zezwolenia dewizowego. Jak już wskazano, od lat w obrocie dewizowym z zagranicą (często dokonywanym w kraju) obowiązywała reguła wręcz przeciwna do wyrażonej w art. 358 § 1 k.c. Przepis ten zawiera przy tym jednoznacznie regułę kolizyjną, przyznającą pierwszeństwo innym ustawom, o ile dopuszczają one istnienie zobowiązań pieniężnych płatnych w walutach obcych. W konsekwencji zgodzić należy się z poglądem, że każdy przepis, byle miał rangę ustawy, może uchylić zasadę walutowości³⁷. Przepisem takim (niewątpliwie najważniejszym) jest art. 5 ust. 2 pr.dew., który w zdaniu 1 stanowi, że rezydenci i nierezydenci (pojęcia zdefiniowane odpowiednio w art. 2 ust. 1 pkt 1, art. 2 ust. 2 prawa dewizowego oraz w

³⁴ Zob. uzasadnienie postanowienia SN z dnia 05.12.1997 r. I CKN 558/97, OSNC 1998, nr 7-8, poz. 112.

³⁵ R. Gilewicz, *Zasady nominalizmu, waloryzacji i walutowości. Anachroniczne przepisy*, Rzeczpospolita z dnia 15.05.1998 r. nr 113. Według cytowanego autora „umowa sprzedaży nieruchomości, której cenę określono w walucie obcej, jest z mocy prawa nieważna i nie rodzi żadnych skutków prawnych”, podobnie jak „umowa pożyczki w dolarach lub markach niemieckich”. Warto mieć na uwadze, że obowiązująca wówczas (w chwili ukazania się artykułu) ustawa z 1994 r. nie wymagała zezwolenia dewizowego dla pożyczki w wartościach dewizowych między osobami krajowymi (zob. *a contrario* art. 9 ust. 1 pkt 3).

³⁶ T. Wiśniewski, [w:] *Komentarz...*, s. 42.

³⁷ Tak L. Żyżyłewski, *Dopłaty...*, s. 23; podobnie T. Mróz, *Hipoteka a zasada walutowości i problem klauzul waloryzacyjnych*, *Radca Prawny* 1999, nr 4, s. 59.

art. 2 ust. 1 pkt 2 pr.dew.) mogą dokonywać obrotu dewizowego z zastrzeżeniem ograniczeń określonych w przepisach prawa dewizowego³⁸. Dla potrzeb niniejszego artykułu wystarczy stwierdzenie, że pojęcie obrotu dewizowego oznacza m.in. zarówno czynność prawną lub inne zdarzenie powodujące lub mogące powodować płatność walutami obcymi, jak i samą płatność w takich walutach (por. art. 2 ust. 1 pkt 10 lit. a w związku z art. 2 ust. 1 pkt 5 pr.dew.). Jak z tego wynika, tak wyrażanie zobowiązania w walucie obcej, jak i płatność w takiej walucie objęte są pojęciem obrotu dewizowego, a co się z tym wiąże, zasadą wolności obrotu dewizowego z art. 5 ust. 2 pr.dew.

Zasada wolności (swobody) obrotu dewizowego zgodnie z art. 5 ust. 2 doznaje ograniczeń wynikających z reglamentacji prawa dewizowego, która nie należy do najbardziej przejrzystych³⁹. Rzeczywista swoboda wyrażania i płatności zobowiązań pieniężnych w walutach obcych, czyli obowiązujący obecnie zakres zasady walutowości, wymaga zatem odwołania się do szczegółowych rozwiązań prawa dewizowego⁴⁰.

4. Zasada walutowości a obowiązujące prawo dewizowe – uwagi szczegółowe

Na tle prawa dewizowego w obrębie obrotu dewizowego możemy wyróżnić „obróć dewizowy z zagranicą”, tj. obróć dewizowy dokonywany

³⁸ Zdanie 2 art. 5 ust. 2, w myśl którego „nie narusza to wynikających z innych ustaw ograniczeń w dokonywaniu obrotu bieżącego i obrotu kapitałowego”, wyraża regułę kolidującą, wg której swoboda obrotu dewizowego nie zwalnia z konieczności podporządkowania się ograniczeniom w dokonywaniu takich czynności, jak np. nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, działalności ubezpieczeniowej czy też obrotu papierami wartościowymi (por. M. We s o ł o w s k a, [w:] *Prawo dewizowe...*, s. 39). Reguła ta nie dotyczy, rzecz jasna, art. 358 § 1 k.c.

³⁹ W związku z czym jest powszechnie krytykowana – por. np. M. N o g a j, *Clara non sunt interpretanda (uwagi prawnika o projekcie ustawy Prawo dewizowe)*, Radca Prawny 1999, nr 1, s. 31 i nast.; t e j ż e, *Prawo dewizowe – problemy interpretacyjne*, Radca Prawny 1999, nr 5, s. 72 i nast.; J.J. S k o c z y ł a s, *Nowe prawo dewizowe*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Kruczałaka*, Gdańskie Studia Prawnicze 1999, t. V, s. 369; Z. T r u s z k i e w i c z, *Czynności notarialne w świetle prawa dewizowego z 1998 r.*, Rejent 1999, nr 10, s. 142.

⁴⁰ Swoboda ta jest dodatkowo poszerzona, zgodnie z art. 6 pr.dew., przez przepisy rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 8 stycznia 1999 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy – Prawo dewizowe (Dz.U. Nr 1, poz. 2).

między rezydentem i nierezydentem bądź przez nierezydenta w kraju (zob. art. 2 ust. 1 pkt 12 pr.dew.)⁴¹, oraz obrót krajowy, tj. dokonywany między rezydentami w kraju. Przepisy prawa dewizowego zupełnie inaczej traktują obie kategorie obrotu.

Dokonawszy analizy tej regulacji, należy dojść do wniosku, że w obrocie dewizowym z zagranicą w istocie nie ma mowy o ograniczeniach w wyrażaniu i płatnościach w walutach obcych wymiennalnych⁴². Prawo dewizowe wprowadza bowiem jednolitą reglamentację obrotu dewizowego, obejmującą tak obrót wartościami dewizowymi (zob. art. 2 ust. 1 pkt 4 pr.dew.), w tym walutami obcymi (zob. art. 2 ust. 1 pkt 5 pr.dew.), jak i walutą polską (zob. art. 2 ust. 1 pkt 10 pr.dew.), a zezwolenia dewizowego wymagają wskazane w art. 9 pkt 1-8 pr.dew. czynności obrotu kapitałowego (zob. art. 2 ust. 1 pkt 16-29 pr.dew.) niezależnie od tego, czy zobowiązania z nich wynikające opiewają na waluty obce, czy walutę polską⁴³. Poza uregulowanymi tam wypadkami zezwolenia dewizowego wymaga zawsze wyrażenie zobowiązania pieniężnego w obrocie dewizowym z zagranicą w walucie obcej nie uznanej za wymiennalną (art. 16 w zw. z art. 13 ust. 1 pr.dew.).

Jeśli chodzi o reglamentację płatności, to w obrocie dewizowym z zagranicą zezwolenia wymaga jedynie płatność dokonywana w sposób odbiegający od wymaganego przez art. 13 ust. 2 pr.dew.⁴⁴, tj. w walutach

⁴¹ Transfer wartości dewizowych lub krajowych środków płatniczych oraz obrót dewizowy dokonywany przez rezydenta za granicą, o których także mowa w przywołanym przepisie, pozostają poza zakresem zainteresowania niniejszego artykułu.

⁴² Co do rozumienia tego pojęcia zob. art. 2 ust. 1 pkt 6 pr.dew. oraz wydane na podstawie art. 2 ust. 3 pr.dew. zarządzenie Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 31 grudnia 1998 r. w sprawie wykazu walut obcych będących walutami wymiennalnymi. (M.P. 1999, Nr 2, poz. 11).

⁴³ Ścisłe rzecz biorąc, obrót walutą polską jest reglamentowany jedynie w razie czynności między rezydentem a nierezydentem (nie dotyczy zatem czynności między nierezydentami) – zob. art. 2 ust. 10 lit. a *in fine* pr.dew.

⁴⁴ Przepis ten wymaga, aby płatności w obrocie dewizowym z zagranicą dokonywane były wyłącznie w krajowych środkach płatniczych (walucie polskiej lub w dokumentach finansowych lub bankowych pełniących funkcję płatniczą opiewających na walutę polską, takich jak weksle, czek, akredytywy itp. – por. art. 2 ust. 1 pkt 9 pr.dew.), w walutach wymiennalnych lub w dewizach opiewających na takie waluty (dokumenty finansowe i bankowe, pełniące funkcje płatnicze, takie jak weksle, czek, akredytywy itp. – por. art. 2 ust. 1 pkt 8 pr.dew.).

obcych nie uznanych za wymienne lub w dewizach (na przykład papierach wartościowych, takich jak weksle, czek (zob. art. 2 ust. 1 pkt 8 pr.dew.), opiewających na takie waluty (art. 16 w zw. z art. 13 ust. 2 pr.dew.).

Spośród czynności należących do obrotu krajowego zezwolenia wymaga jedynie sprzedaż wartości dewizowych (w tym walut obcych), z wyjątkiem sprzedaży dokonywanej z udziałem osób prowadzących działalność kantorową na podstawie odpowiedniego zezwolenia⁴⁵ oraz sprzedaży dokonywanej między osobami fizycznymi, nie związanej z prowadzoną przez nie działalnością gospodarczą lub wykonywanym wolnym zawodem (art. 9 pkt 10 pr.dew.). W obrocie krajowym obowiązuje też generalna reglamentacja dokonywania płatności w wartościach dewizowych (w tym w walutach obcych). Płatności takie wymagają uzyskania zezwolenia dewizowego, z wyjątkiem płatności dokonywanych między osobami fizycznymi, nie związanymi z prowadzoną przez nie działalnością gospodarczą lub wykonywanym wolnym zawodem (por. art. 9 pkt 9 pr.dew.)⁴⁶.

Jak widać, zakres swobody w zakresie wyrażania zobowiązań w walutach obcych jest na tle prawa dewizowego niezwykle szeroki. Nie wymaga w szczególności zezwolenia ani wyrażenie w walutach obcych ceny w umowie sprzedaży, czynszu najmu bądź dzierżawy, wynagrodzenia za świadczenie usług, ani udzielenie w takich walutach pożyczki czy wystawienie weksla opiewającego na takie waluty. Rezydenci działający w kraju, choć generalnie ograniczeni w dokonywaniu płatności w wartościach dewizowych, mogą wyrażać zobowiązania pieniężne w jakichkolwiek walutach⁴⁷ (także niewymienialnych). W obrocie dewizowym z zagranicą, jak już wyżej wskazano, wybór ogranicza się w zasadzie do waluty polskiej oraz walut wymienialnych (por. art. 13 ust. 1 pr.dew.), przy czym swobodzie co do wyboru waluty towarzyszy obowiązek uzyskania zezwolenia

⁴⁵ Warunki prowadzenia takiej działalności uregulowane są w art. 10 pr.dew. Warto mieć na uwadze, że osoby prowadzące działalność kantorową mogą sprzedawać waluty obce jedynie osobom nie prowadzącym działalności gospodarczej, bankom mającym odpowiednie upoważnienie oraz innym osobom prowadzącym działalność kantorową i tylko od takich podmiotów mogą waluty obce kupować (zob. art. 10 ust. 5 pr.dew.).

⁴⁶ Dalsze wyjątki od wskazanej reguły przewidują przepisy § 3 ust. 1 pkt 10,11,13 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 8 stycznia 1999 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy – Prawo dewizowe (Dz.U. Nr 1, poz. 2).

⁴⁷ Zdaniem M. N o g a j, *Prawo dewizowe a zasada walutowości...*, s. 92, teza ta „może budzić pewne wątpliwości”.

dewizowego, o ile określona czynność stanowi reglamentowany obrót kapitałowy (por. art. 9 pkt 1-8 pr.dew.).

Powstaje pytanie, czy rezydent bądź nierezydent może naruszyć zasadę walutowości wynikającą z art. 358 § 1 k.c., działając zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem dewizowym. W świetle poczynionych wyżej rozważań na temat wpływu reglamentacji dewizowej na dopuszczalność zaciągania i wykonywania zobowiązań pieniężnych w walucie obcej, odpowiedź negatywna nie powinna budzić wątpliwości⁴⁸. W razie dokonywania czynności, która nie wymaga uzyskania zezwolenia dewizowego⁴⁹ oraz w razie uzyskania zezwolenia dewizowego na dokonanie reglamentowanej czynności nie może być mowy o naruszeniu jakiegokolwiek normy, w tym art. 358 § 1 k.c.⁵⁰ Innymi słowy, naruszenie zasady walutowości polegać może jedynie na naruszeniu ograniczeń w wyrażaniu i płatności zobowiązań pieniężnych w walutach obcych przewidzianych przez prawo dewizowe. Natomiast odwołanie się do szczegółowych rozwiązań tego prawa pozwala dojść do wniosku, że w obrocie dewizowym z zagranicą takich ograniczeń brak. W obrocie krajowym także nie istnieją, w zasadzie⁵¹, żadne ograniczenia w wyrażaniu zobowiązań pieniężnych w walutach obcych, a reglamentowane są jedynie płatności dokonywane w takich walutach, i to tylko w obrocie profesjonalnym (tj. gdy czynność taka lub płatność nie jest dokonywana między osobami fizycznymi poza prowadzoną przez nie działalnością gospodarczą lub wykonywanym wolnym zawodem). Tak więc współcześnie zagadnienie dopuszczalności wyrażania zo-

⁴⁸ Odmienne Z. Truszkiewicz, *Czynności...*, s. 120 oraz 118. Zdaniem autora „w umowach między rezydentami świadczenie pieniężne mogą być wyrażone wyłącznie w walucie polskiej”, czyli „albo zgodnie z zasadą wyrażoną w art. 358 k.c., albo przy zastosowaniu klauzuli waloryzacyjnej”.

⁴⁹ Czyli gdy mamy w istocie do czynienia z zezwoleniem ustawowym (tak J.J. Skoczyła s, *Polskie prawo dewizowe...*, s. 188).

⁵⁰ Por. też J.P. Naworski, *Kilka uwag na temat zasady walutowości w świetle nowego prawa dewizowego*, *Palestra* 1999, nr 9-10, s. 37.

⁵¹ Jak już wskazano, zezwolenia dewizowego wymaga jedynie sprzedaż wartości dewizowych (art. 9 pkt 10 pr.dew.). Może powstać pytanie, czy mamy wówczas do czynienia ze zobowiązaniem pieniężnym po obu stronach (tak Z. Żabiński, *Istota prawna jednostki pieniężnej*, *Studia Cywilistyczne* 1960, t. VI, s. 265), czy też charakter pieniężny ma jedynie zobowiązanie kupującego, a przedmiotem zobowiązania sprzedawcy jest obowiązek wydania zagranicznych znaków pieniężnych, który nie stanowi świadczenia pieniężnego (tak T. Dybowski, [w:] *System...*, s. 128).

bowiązań pieniężnych w walutach obcych wygląda całkowicie inaczej, niż wskazywać by mógł art. 358 § 1 k.c. Można nawet przyjąć, że przepis ten został przez prawo dewizowe, jako regulację późniejszą, uchylony w zakresie, w jakim dotyczy czynności prawnych⁵². Prezentowany tu pogląd dotyczący wzajemnego stosunku regulacji prawa dewizowego oraz art. 358 § 1 k.c. pozostaje w zgodzie z wyraźnie przewidzianą w tym ostatnim przepisie regułą kolizyjną. Poczynione rozważania w nowym świetle każą widzieć ciągle żywo obecne w literaturze zagadnienie sankcji wiążących się z naruszeniem „zasady walutowości”.

5. Sankcje wynikające z naruszenia zasady walutowości

Pod rządem art. 358 § 1 k.c. powszechne było⁵³ i niemal powszechne jest⁵⁴ stanowisko, że naruszenie zasady walutowości oznacza nieważność (tzw. bezwzględna) czynności prawnej jako sprzecznej z ustawą (art. 58 § 1 k.c.). Także naruszenie prawa dewizowego było oceniane przez orzecznictwo⁵⁵ jako powodujące nieważność czynności prawnej na podstawie art. 58 § 1 k.c., co odpowiadało⁵⁶ i odpowiada poglądom przytłaczającej większości autorów⁵⁷. W orzecznictwie broniono jednak także tezy o sankcji

⁵² Podobnie J.P. Naworski, *Kilka uwag...*, s. 39, który jednak ogranicza takie twierdzenie jedynie do obrotu dewizowego z zagranicą.

⁵³ Zob. np. T. Dybowski, [w:] *System...*, s. 138 oraz F. Błahuta [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 858.

⁵⁴ Tak np. A. Brzozowski [w:] *KC. Komentarz...*, s. 58; R. Gilewicz, *Zasady nominalizmu...*; J.P. Naworski, *Kilka uwag...*, s. 33, 40; M. Nogaj, *Prawo dewizowe a zasada walutowości...*, s. 90; Z. Radwański, *Zobowiązania...*, s. 58; T. Wiśniewski, [w:] *Komentarz...*, s. 42.

⁵⁵ Zob. uchwałę SN z dnia 28.02.1967 r. III CZP 108/66, OSNC 1968, nr 2, poz. 14 oraz wyrok SN z dnia 18.12.1985 r. I CR 198/85, OSP 1988, nr 4, poz. 92. Zob. też np. uzasadnienie wyroku SN z dnia 12.12.1997 r. II CKN 512/97, OSNC 1998, nr 6, poz. 105, gdzie wyrażono pogląd, że art. 12 ust. 1 ustawy z 1989 r. „ma charakter bezwzględnie obowiązujący, co oznacza, że jakiegokolwiek odstępstwo od przewidzianych w nim zasad powoduje nieważność umowy (art. 58 § 1 k.c.)”.

⁵⁶ Zob. aprobujące glosy A. Ohanowicz a do uchwały SN z dnia 28.02.1967 r. III CZP 108/66, OSP 1968, nr 11, poz. 235 oraz A. Mącznyński e go do wyroku SN z dnia 18.12.1985 r. I CR 198/85, OSP 1988, nr 4, poz. 92. Zob. też np. E. Fojcik-Mastalska, *Zobowiązania pieniężne...*, s. 91 oraz W. Ludwiczak, *Międzynarodowe prawo prywatne*, Warszawa 1967, s. 212.

⁵⁷ Zob. np. J.P. Naworski, *Zobowiązania pieniężne w obrocie gospodarczym*, Monitor Prawniczy 1994, nr 6, s. 163; J.J. Skoczylas, *Polskie prawo dewizowe...*, s. 180;

bezskuteczności zawieszonyj czynności dokonanej bez uprzedniego zezwolenia dewizowego, tj. o możliwości późniejszego udzielenia zezwolenia dewizowego⁵⁸.

W literaturze pojawił się także współcześnie pogląd, że „wobec dopuszczalności szerokiego stosowania klauzul waloryzacyjnych ostra sankcja nieważności (...) straciła swe uzasadnienie społeczno-gospodarcze”⁵⁹. W świetle referowanego poglądu sankcją za naruszenie zasady walutowości powinno być uznanie zobowiązania za „zobowiązanie niezupełne (naturalne) lub zobowiązanie ze świadczeniem przemiennym – z prawem wyboru świadczenia pieniężnego w złotych polskich (w wysokości odpowiadającej wartości waluty obcej) lub świadczenia naturalnego (z zobowiązania naturalnego)”⁶⁰. Także Sąd Najwyższy w jednym z opublikowanych orzeczeń nie uznał za nieważną czynności prawnej, w której strony wyraziły zobowiązanie pieniężne w walucie obcej bez dochowania wymagań prawa dewizowego⁶¹. Taki stan faktyczny uznany został za „faktyczne

K. Zagrobelny, *Glosa do wyroku SN z dnia 12.12.1997 r. II CKN 512/97*, OSP 1999, nr 4, poz. 81; L. Żyłewski, *Dopłaty...*, s. 22; M. Ulatowska [w:] *Prawo dewizowe...*, s. 62, 68.

⁵⁸ Zob. uzasadnienie wyroku SN z dnia 02.06.1982 r. IV CR 182/82, OSNC 1983, nr 2-3, poz. 40, gdzie uznano, że czynność prawna mająca na celu obejście ustawy dewizowej jest „względnie nieważna”, „może być więc konwalidowana poprzez uzyskanie (...) zezwolenia choćby *ex post*” (na fakt, że nastąpiło tu pomieszanie pojęć „nieważność względna” i „bezskuteczność zawieszona” zwraca uwagę A. Mączyński w powoływanej wyżej glosie do wyroku z 18.12.1985 r.). Zob. też uchwałę SN z dnia 28.07.1993 r. III CZP 98/93, OSNC 1994, nr 2, poz. 31, w której stwierdzono, że „przewidziana (...) możliwość uzyskania zezwolenia dewizowego na dokonanie czynności obrotu dewizowego wyklucza uznanie za niezgodne z bezwzględnie obowiązującymi przepisami prawnymi (art. 16 § 1 k.h.) tych postanowień umowy spółki, których realizacja w przyszłości wymagałaby uzyskania takiego zezwolenia”.

⁵⁹ A. Brzozowski, *Klauzule zabezpieczające wartość świadczenia pieniężnego w obrocie gospodarczym (w świetle § 2 i 4 art. 358¹ oraz 353¹ k.c.)*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1991, nr 10, s. 173, w przypisie 6.

⁶⁰ Tamże. Autor nie precyzuje, na czym polegać miałby niezupełny (naturalny) charakter zobowiązania ani nie uzasadnia bliżej swojego poglądu. Zob. jednak odmienny, powoływany już pogląd autora, opowiadający się za sankcją nieważności (A. Brzozowski, [w:] *KC.Komentarz...*, s. 58).

⁶¹ Zob. uzasadnienie wyroku SN z dnia 27.09.1994 r. II CRN 84/94, OSP 1995, nr 5, poz. 106. W stanie faktycznym, będącym podstawą rozstrzygnięcia, strony zawarły umowę przedwstępną sprzedaży nieruchomości, w której cenę określili w dolarach amerykańskich, przy czym część tej kwoty tytułem zadatku zapłacono w chwili zawarcia umowy. Nie legi-

posłużenie się walutą obcą jako miernikiem wartości”. W literaturze przedmiotu podjęto też próbę wykazania, że czynność prawna zdziałana wbrew przepisom prawa dewizowego, jako przepisom o charakterze publiczno-prawnym, nie powinna być traktowana jako nieważna w rozumieniu prawa cywilnego⁶². Zdaniem autora takiego poglądu, wystarczającą ochroną polskiego rynku pieniężnego stanowią przepisy karno-skarbowe, a dodatkowym argumentem ma być fakt, że odpowiednia czynność podlegać może – zgodnie z przepisami prawa międzynarodowego prywatnego – reżimowi prawa obcego⁶³.

Ustosunkowując się do zaprezentowanych wypowiedzi, należy w pierwszej kolejności zauważyć, że mają one w dużej mierze historyczne znaczenie w zakresie, w jakim dotyczą kwestii „naruszenia zasady walutowości”. Zasada ta, o ile można w ogóle mówić jeszcze o zasadzie, w odniesieniu do czynności prawnych wymaga zrekonstruowania przy uwzględnieniu prawa dewizowego. W zakresie obrotu z zagranicą zasada taka w ogóle nie obowiązuje, podobnie jak w zakresie krajowego obrotu nieprofesjonalnego. Nie może więc być mowy o jakichkolwiek sankcjach wiążących się z jej naruszeniem. Natomiast w zakresie krajowego obrotu profesjonalnego oznacza ona obecnie jedynie konieczność uzyskania zezwolenia dla płatności w wartościach dewizowych. Powstaje pytanie o konsekwencje powołania do życia w drodze czynności prawnej (np. umowy) zobowiązania pieniężnego opiewającego na walutę obcą przy braku uzyskania wymaganego zezwolenia dewizowego na płatność. Przeciwno uznaniu odpowiedniej czynności za nieważną przemawia przede wszystkim nieograniczona swoboda konstruowania klauzul waloryzacyjnych, w tym klauzul walutowych (art. 358¹ § 2 k.c.)⁶⁴. Jak się wydaje, czynność prawna kreująca takie

tymowały się przy tym uzyskaniem zezwolenia dewizowego, mimo iż art. 9 pkt 5 obowiązującej wówczas ustawy z 1989 r. wymagał takiego zezwolenia dla ustalania oraz dokonania w kraju płatności w wartościach dewizowych za nabywane rzeczy ruchome i nieruchomości, prawa majątkowe lub świadczone usługi i pracę.

⁶² Zob. Z. Truszkiewicz, *Czynności notarialne...*, s. 116.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Zob. bliżej np. A. Brzozowski, *Klauzule...*; Z. Gawlik, *Umowne klauzule waloryzacyjne*, Rejent 1991, nr 4.

zobowiązanie jest ważna⁶⁵ i podlega ostatecznie konwersji⁶⁶ na kreującą zobowiązanie opiewające na walutę polską przy odniesieniu jego wysokości do kursu waluty obcej (klauzula walutowa). Często może odpowiadać to nie tylko hipotetycznej, ale i dorozumianej woli stron⁶⁷.

Warto też zastanowić się nad cywilnoprawnymi konsekwencjami zapłaty dokonanej bez wymaganego zezwolenia dewizowego. Wobec zmiany treści art. 412 k.c.⁶⁸, poglądy uznające przepadek *ex lege* spełnionego świadczenia⁶⁹ muszą być uznane za nieaktualne. Wydaje się też, że współcześnie orzeczenie o przepadku takiego świadczenia przez sąd na podstawie art. 412 k.c. może nastąpić zupełnie wyjątkowo⁷⁰. Czy jednak taka

⁶⁵ Odmienne M. U l a t o w s k a, [w:] *Prawo dewizowe...*, s. 68, uznając odpowiednią umowę za nieważną, mimo iż autorka podkreśla, że przepis art. 9 pkt 9 pr.dew. (przewidujący obowiązek uzyskania zezwolenia dewizowego dla płatności w wartościach dewizowych) „nie korzysta z zabezpieczenia w drodze przymusu państwowego” (tamże, s. 67). Brak penalizacji naruszenia przepisu art. 9 pkt 9 pr.dew. przez przepisy ustawy z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz.U. Nr 83, poz. 930) mógłby przy tym dodatkowo przemawiać przeciwko uznaniu odpowiedniej czynności za nieważną. Waga tego argumentu może być jednak o tyle osłabiona, że „niezwykle trudnym” może okazać się naruszenie tego przepisu bez popełnienia przestępstwa (banki w zakresie czynności dewizowych dokonywanych z ich udziałem sprawują kontrolę dewizową – art. 21 ust. 3 pkt 2 pr.dew.; na rezydentów dokonujących płatności w wartościach dewizowych nałożony został obowiązek korzystania z ich pośrednictwa – art. 12 ust. 1 pr.dew.; naruszenie zaś tego ostatniego obowiązku zostało obwarowane sankcją karną – art. 101 § 1 ustawy – Kodeks karny skarbowy).

⁶⁶ Na temat konwersji zob. bliżej np. M. S a f j a n, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 190-191 oraz powołaną tam literaturę.

⁶⁷ Co do trudności, które mogą niejednokrotnie pojawić się przy kwalifikowaniu konkretnej umowy (poszukiwaniu rzeczywistej woli stron) jako przewidującej waloryzacyjną klauzulę walutową bądź płatność w walucie obcej, zob. J.P. N a w o r s k i, *Kilka uwag...*, s. 40; por. też powoływany już wyrok SN z dnia 27.09.1994 r. II CRN 84/94, OSP 1995, nr 5, poz. 106.

⁶⁸ Dokonanej przez art. 1 pkt 61 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

⁶⁹ Zob. np. A. R e m b i e l i Ń s k i, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 277 oraz powoływane tam bogate orzecznictwo.

⁷⁰ Por. K. P i e t r z y k o w s k i, [w:] *KC. Komentarz*, praca zbiorowa, red. K. Pietrzykowski, wyd. 2, Warszawa 1999, s. 918. Por. też uchwałę SN z dnia 19.01.1990 r. III CZP 110/89, OSNC 1990, nr 9, poz. 114 oraz głosę J. P i s u l i Ń s k i e g o, OSP 1991, nr 9, poz. 220. Odmienne R. G i l e w i c z, *Zasady nominalizmu...* oraz J.J. S k o c z y l a s, *Polskie prawo dewizowe...*, s. 180.

zapłata, jako czynność prawna⁷¹, może być dotknięta nieważnością? W zgodzie z prezentowanymi w niniejszym artykule poglądami będzie stanowisko opowiadające się za brakiem ujemnych konsekwencji cywilnoprawnych⁷².

Jak jednak oceniać obecnie konsekwencje umów, które w chwili ich dokonywania wymagały zezwolenia dewizowego? Konieczność takiej oceny jeszcze przez kilka lat może stawać przed sądami, które będą musiały rozważać skutki czynności prawnych dokonanych bez dopełnienia wymagań płynących z obowiązującego w czasie ich dokonywania prawa dewizowego⁷³. Nie pretendując do jednoznacznego przesądzenia kwestii, warto przyjrzeć się argumentom mogącym przemawiać za uznaniem odpowiednich czynności za ważne.

Po pierwsze, warto podkreślić, że ani obowiązujące prawo dewizowe, ani poprzednio obowiązujące ustawy z 1952 r., 1983 r., 1989 r., 1994 r. nie wypowiedzają się co do cywilnoprawnych skutków dokonania czynności z naruszeniem ich postanowień, tj. przede wszystkim zawarcia umowy bez wymaganego zezwolenia dewizowego. Odpowiednie postanowienie zawierał jedynie dekret z 1949 r. Gdy jest zamiarem ustawodawcy sankcją nieważności w razie naruszenia określonych przepisów się posłużyć, często wyraźnie o tym stanowi⁷⁴. Nie wydaje się natomiast, aby cele stawiane przed prawem

⁷¹ Zob. np. W. Czachórski, *Zobowiązania...*, s. 208; T. Dybowski, [w:] *System...*, s. 128; Z. Żabiński, *Próba nowoczesnej cywilnoprawnej konstrukcji pieniądza i zapłaty*, Państwo i Prawo 1972, nr 8-9, s. 140.

⁷² Taka zapłata doprowadzi zatem do wygaśnięcia zobowiązania. Zgodnie z przyjętym tu poglądem o konwersji czynności powołującej do życia takie zobowiązanie, oparciem dla takiego stanowiska może być instytucja *datio in solutum* (art. 453 k.c.).

⁷³ Nie powinno budzić wątpliwości, że czynności takie podlegają ocenie wg stanu prawnego obowiązującego w chwili ich dokonywania – por. np. J. Puliński, *Głosa...*, s. 428 i powołaną tam literaturę.

⁷⁴ Zob. np. art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców (tekst jednolity: Dz.U. z 1996 r. Nr 54, poz. 245 z późn. zm.), art. 8 ust. 2 ustawy z dnia 24 lutego 1990 r. o przeciwdziałaniu praktykom monopolistycznym i ochronie interesów konsumentów (tekst jednolity: Dz.U. z 1999 r. Nr 52, poz. 547) oraz art. 72 ust. 2 ustawy z dnia 10 czerwca 1994 r. o zamówieniach publicznych, (tekst jednolity: Dz.U. 1998, Nr 119, poz. 773 z późn. zm.).

dewizowym⁷⁵ uzasadniały przyjęcie, że naruszenie jego postanowień obwarowane ma być cywilnoprawną sankcją nieważności⁷⁶.

Po drugie, art. 58 § 1 k.c. uznaje za nieważne czynności prawne sprzeczne z ustawą. Czy z takim wypadkiem mamy do czynienia w razie naruszenia prawa dewizowego? Stanowisko przedwojennej doktryny nie było jednolite. Wypowiadano zarówno poglądy o braku obwarowania tego prawa sankcją nieważności⁷⁷, jak i postulaty nakazujące w kwestii ważności bądź nieważności umowy odwoływać się do *ratio legis* (zamiaru ustawodawcy)⁷⁸. Dominujące było wszak stanowisko uznające, że umowa zawarta bez wymaganego zezwolenia dewizowego jest umową przez ustawę zabronioną, a tym samym nieważną⁷⁹. Takie stanowisko było jednak do pewnego stopnia uzasadnione rygoryzmem dekretu dewizowego z 1936 r., który w art. 5 ust. 2 „zabraniał” określonych czynności bez zezwolenia dewizowego. W tym miejscu warto przypomnieć, że ustawodawstwo dewizowe, począwszy od ustawy z 1983 r. nie akcentuje „zakazu” obrotu wartościami dewizowymi, a „wymaga” jedynie uzyskania zezwolenia dewizowego dla określonych czynności. Ponadto, zawsze gdy mamy do czynienia ze stykiem prawa cywilnego oraz tzw. prawa publicznego powstaje pytanie, czy odpowiednie nakazy lub zakazy przewidziane przez prawo dewizowe wywołują konsekwencje w obszarze prawa cywilnego, czy też oddziałują jedynie w sferze konsekwencji publicznoprawnych⁸⁰. Powszechny niemal

⁷⁵ Por. na ten temat np. J.J. Skoczylas, *Polskie prawo dewizowe...*, s. 195.

⁷⁶ W literaturze przyjmuje się, że przypisanie określonej regulacji sankcji nieważności z art. 58 k.c. może wynikać ze szczególnie ważnych interesów publicznych, które leżą u jej podstawy (por. np. Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, wyd. 4, Warszawa 1999, s. 245).

⁷⁷ Zob. ustalenia X Konferencji Prezesów i Wiceprezesów Rad Notarialnych, *Przegląd Notarialny* 1936, nr 13-14, s. 33.

⁷⁸ Zob. np. M. Radwański, *Ważność zobowiązań wobec przepisów dewizowych*, *Przegląd Notarialny* 1937, nr 15-16, s. 14.

⁷⁹ Tak SN w orzeczeniu opublikowanym w: *Zbiór Urzędowy* 1939, nr 162, za: W. Znojki i wicz, *Polskie prawo dewizowe z uwzględnieniem zagadnień walutowych*, Warszawa 1948, s. 69. Podobnie np. S. Etinger, *Prawo dewizowe w praktyce adwokackiej i notarialnej*, *Przegląd Notarialny* 1936, nr 17-18, s. 17. Podstawą dla takiego poglądu był obowiązujący wówczas art. 56 k.z., stanowiący odpowiednik art. 58 k.c.

⁸⁰ Por. np. M. Safjan, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 727.

pogląd o obwarowaniu prawa dewizowego sankcją nieważności pozostaje w pewnym rozdzwisku z odmienną oceną szeregu innych regulacji⁸¹.

Po trzecie wreszcie, należy mieć na uwadze, że jakiegokolwiek ograniczenia w wyrażaniu zobowiązań w walutach obcych powinny być traktowane jako odstępstwa od zasady swobody umów wyrażonej w art. 353¹ k.c.⁸² Jak się wskazuje, wszelkie wyjątki od tej zasady powinny być poddane restryktywnej wykładni⁸³. W związku z tym, pogląd o nieważności czynności prawnych naruszających przepisy prawnodewizowe może być uznany za niedozwoloną, rozszerzającą interpretację przepisów ograniczających swobodę umów⁸⁴. Wszystko to może przemawiać za uznaniem za ważną czynność prawną dokonaną bez dochowania wymagań tego prawa.

Skoro zasada walutowości nie stoi obecnie na przeszkodzie powoływaniu do życia zobowiązań opiewających na waluty obce, warto pokrótce zastanowić się nad statusem waluty obcej oraz nad statusem prawnym takiego zobowiązania.

⁸¹ W szczególności przepisów podatkowych – zob. np. wyrok SN z dnia 8.02.1978 r. II CR 1/78, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1979, nr 8-9, s. 262 oraz uzasadnienie wyroku SN z dnia 4.02.1994 r. III ARN 84/93, OSNC 1994, nr 10, poz. 196. Zob. też J.P. N a w o r s k i, *Zobowiązania pieniężne...*, s. 163. Pewne wątpliwości zgłasza M. S a f j a n, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 728. Także naruszenie nakazu dokonywania rozliczeń za pośrednictwem rachunków bankowych, wynikającego z art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej (Dz.U. z 1988 r. Nr 41, poz. 324 z późn. zm.), nie było uważane za powodujące nieważność czynności prawnej – tak J.P. N a w o r s k i, *Zobowiązania pieniężne...*, s. 163 oraz M. S a f j a n, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 727, który uważa jednak kwestię za „wysoce dyskusyjną”. Por. też obowiązujący art. 13 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 19 listopada 1999 r. – Prawo działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 101, poz. 1178).

⁸² Wolność umów, jako wycinek wolności działalności gospodarczej, znajduje przy tym oparcie w art. 22 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483). Ograniczenia wskazanych zasad mogą być wprowadzone jedynie w drodze ustawy, i to tylko o tyle, o ile uzasadnione są ważnym interesem publicznym.

⁸³ Zob. np. M. S a f j a n, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 725.

⁸⁴ Jako symptomatyczny może być potraktowany fakt, że przykład czynności naruszającej prawo dewizowe jako nieważnej, bo „sprzecznej z ustawą” (z przywoływanej wyżej uchwały SN z dnia 28.02.1967 r. III CZP 108/66 z glosą A. O h a n o w i c z a), powoływany w podręczniku A. Woltera (zob. A. W o l t e r, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1979, s. 291, przypis 103) nie pojawia się we współczesnych wydaniach (zob. A. W o l t e r, J. I g n a t o w i c z, K. S t e f a n i u k, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1996, s. 292).

6. Waluta obca i zobowiązanie pieniężne opiewające na taką walutę w świetle obowiązujących przepisów

Pojęcie pieniądza budzi cały szereg kontrowersji doktrynalnych⁸⁵. Powszechnie rozróżnia się przy tym pieniądź w znaczeniu szerszym oraz ściślejszym⁸⁶ ewentualnie w znaczeniu ekonomicznym i prawnym⁸⁷. Przez pieniądź w znaczeniu ścisłym (prawnym) rozumie się jedynie te środki płatnicze, którym państwo nadaje moc umarzania zobowiązań pieniężnych. Według rozpowszechnionego poglądu, w tym ostatnim znaczeniu nie mieszczą się zagraniczne środki płatnicze, które można jedynie zaliczyć do pieniądza w znaczeniu szerszym (ekonomicznym)⁸⁸. Użyteczność zaprezentowanych podziałów oraz definicji pieniądza w znaczeniu ścisłym może budzić wątpliwości. Powstaje bowiem pytanie, czy przepisy prawa posługujące się pojęciem „pieniądza” dotyczą także pieniądza obcego oraz czy świadczenie opiewające na zagraniczne środki płatnicze jest „świadczeniem pieniężnym”, czy nie.

W literaturze prezentowany jest zarówno pogląd, wedle którego „waluta obca, nawet jeżeli transakcje w niej wyrażane są dopuszczalne, nie jest (...) pieniądzem”, a „zobowiązania w innych walutach (...) nie będą uważane z punktu widzenia prawa cywilnego jako zobowiązania pieniężne”⁸⁹, jak i pogląd odmienny⁹⁰. Ustosunkowując się do przedstawionej kontrowersji, należy opowiedzieć się jednoznacznie za traktowaniem „pieniądza innego niż polski” jako „pieniądza”. Przemawia za tym już choćby językowa wykładnia art. 358 § 1 k.c. W przeciwnym razie, tj. uznania za zobowiązanie pieniężne jedynie zobowiązania opiewającego na pieniądź polski,

⁸⁵ Tak np. A. Brzozowski, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 763.

⁸⁶ Tak A. Brzozowski, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 763 oraz T. Wiśniewski, [w:] *Komentarz...*, s. 39-40; Por. też S. Grzybowski, [w:] *System prawa cywilnego*, t. I, praca zbiorowa, wyd. 2, Ossolineum 1985, s. 444.

⁸⁷ Tak T. Dybowski, [w:] *System...*, s. 119.

⁸⁸ Tak A. Brzozowski, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 763; T. Dybowski, [w:] *System...*, s. 119; T. Wiśniewski, [w:] *Komentarz...*, s. 39-40.

⁸⁹ E. Łętowska, *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1994, s. 165. Podobnie T. Dybowski, [w:] *System...*, s. 127, 128. Zob. też Z. Gawlik, *Umowne klauzule waloryzacyjne*, Rejent 1991, nr 4, s. 66.

⁹⁰ Zob. Z. Radwański, *Zobowiązania...*, s. 58 oraz J.P. Naworski, *Kilka uwag...*, s. 39. Zob. też S. Grzybowski, [w:] *System...*, s. 446.

jego regulacja stanowiłaby tautologię. Tak rozumiany przepis byłby przy tym całkowicie nieskuteczny, skoro dopuszczalne byłoby wyrażanie zobowiązań w walutach obcych jako „niepieniężnych”. Stanowisko odmienne od tu prezentowanego wydaje się być konsekwencją zaprezentowanych wyżej definicji, które za pieniądź w znaczeniu ścisłym skłonne były uznawać jedynie to, co państwo za takie uznało („czemu nadało moc przymusowego umarzania zobowiązań”). Definicje takie przesiąknięte są niewątpliwie duchem „monopolu walutowego państwa”. Można odnaleźć w nich także echa tzw. „państwowej teorii pieniądza”, uznającej pieniądź za wytwór prawa⁹¹. Poszukiwać należy więc innej, bardziej użytecznej definicji. Wydaje się, że należałoby, zgodnie z językową intuicją, przez „pieniądz” (jednostkę pieniężną będącą przedmiotem świadczenia w zobowiązaniu pieniężnym) rozumieć wszelki abstrakcyjny miernik wartości, czyli polski, zagraniczny bądź międzynarodowy środek płatniczy, tj. taki środek płatniczy, który jest uznawany za pieniądź przez jakiekolwiek państwo lub państwa. W zgodzie z prezentowanym tu stanowiskiem pozostaje terminologia prawa dewizowego, które operuje takimi pojęciami, jak „waluta polska” (pieniądze będące w kraju prawnym środkiem płatniczym; por. art. 2 ust. 1 pkt 9 pr.dew.) oraz „waluta obca” (pieniądze nie będące w kraju prawnym środkiem płatniczym⁹² oraz międzynarodowe jednostki rozrachunkowe; por. art. 2 ust. 1 pkt 5 i 7 pr.dew.).

Szczęśliwie w orzecznictwie ostatnich lat nie podzielano wątpliwości co do tego, że „zobowiązania pieniężne w pieniądzu polskim stanowią tylko regulę, od której są możliwe wyjątki”⁹³. Wierzytelność opiewająca na walutę obcą była zatem uznawana za zobowiązanie pieniężne, do którego ma zastosowanie zasada nominalizmu⁹⁴, a które może być poddane waloryzacji

⁹¹ Zob. bliżej Z. Żabicki, *Istota prawna...*, s. 241 i nast.

⁹² Godna aprobaty wydaje się uwaga, że chodzi tu o pieniądze, które nie są i nie były w kraju prawnym środkiem płatniczym – tak M. Wesłowska, [w:] *Prawo dewizowe...*, s. 19.

⁹³ Tak SN w wyroku z dnia 29.07.1980 r. I PRN 76/80, nie publikowane, za: A. Brzozowski, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 759.

⁹⁴ Zob. wyrok SN z dnia 12.12.1997 r. II CKN 512/97, OSNC 1998, nr 6, poz. 105 oraz aprobującą głosę K. Zagrobelnego, OSP 1999, nr 4, poz. 81. Zob. też uzasadnienie uchwały SN z dnia 09.11.1988 r. III PZP 27/88, OSNC 1989, nr 4, poz. 49.

sądowej stosownie do art. 358¹ § 3 k.c.⁹⁵ oraz od którego w razie opóźnienia przysługują odsetki ustawowe w tejże walucie, stosownie do art. 481 § 1 k.c.⁹⁶ Zobowiązania opiewające na waluty obce pozostają zatem zobowiązaniami pieniężnymi, w których świadczenie polega na przekazaniu z majątku dłużnika do majątku wierzyciela pewnej wartości ekonomicznej wyrażonej pod postacią sumy pieniężnej (określonej ilości jednostek pieniężnych)⁹⁷.

Powstać może problem, czy wierzyciel może domagać się, a dłużnik może świadczyć jedynie taką walutę, na jaką opiewa treść zobowiązania oraz ściśle z nim związane zagadnienie dopuszczalności wyrokowania przez sądy polskie w walucie obcej. W orzecznictwie ostatnich lat nie brakuje wypowiedzi dotyczących postawionych kwestii, warto więc odwołać się do prezentowanych tam poglądów.

Judykatura konsekwentnie przyjmuje, że „dla określenia waluty, w której ma nastąpić wykonanie świadczenia, decydujące znaczenie ma treść wiążącej strony umowy”⁹⁸, a „dług wyrażony w walucie obcej ma być zaspokojony w tej walucie, chodzi bowiem o świadczenie pewnej ilości pieniędzy oznaczonego rodzaju – jako miernika wartości ekonomicznej”⁹⁹. W związku z tym, „jeżeli zgodnie z przepisami prawa przedmiotem zobowiązania jest suma pieniężna wyrażona w walucie obcej, to spełnienie świadczenia

⁹⁵ Zob. uchwała SN z dnia 13.03.1992 r. I PZP 14/92, OSNC 1992, z. 9, poz. 160. Krytyczne uwagi do tej uchwały zgłosili: A. Szpunar, *Glosa do uchwały SN z dnia 4.09.1992 r. II UZP 17/92*, OSP 1993, nr 9, poz. 173; W. Robačyński, *Tendencje waloryzacyjne w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, Przegląd Sądowy 1994, z. 1, s. 42-43 oraz Z. Radwański, *Zobowiązania...*, s. 67.

⁹⁶ Zob. uchwała SN z dnia 12.06.1981 r. V PZP 3/81, OSNC 1982, nr 7, poz. 92. oraz wyrok SA w Poznaniu z dnia 29.03.1994 r. I ACr 760/93, OSA 1995, nr 1, poz. 3. Wysokość odsetek dla sumy pieniężnej wyrażonej w walucie obcej jest zresztą wyraźnie przewidziana w § 1 pkt 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 marca 1989 r. w sprawie określenia wysokości odsetek ustawowych (Dz.U. Nr 16, poz. 84 z późn. zm.).

⁹⁷ Co do pojęcia zobowiązania pieniężnego zob. np. A. Brzozowski, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 759, 762; W. Czachórski, *Zobowiązania...*, s. 59; Z. Radwański, *Zobowiązania...*, s. 56; T. Wiśniewski, [w:] *Komentarz...*, s. 39.

⁹⁸ Z uzasadnienia uchwały SN z dnia 9.11.1988 r. III PZP 27/88, OSNC 1989, nr 4, poz. 49. Zob. też wyrok SN z dnia 16.07.1980 r. III CRN 115/80, OSNC 1981, nr 2-3, poz. 38, gdzie uznano, iż „na obciążonym (...) zapisem spadkobiercy, (...) ciąży obowiązek wykonania zapisu w walucie, na jaką ten zapis opiewa”.

⁹⁹ Z uzasadnienia uchwały SN z dnia 2.01.1991 r. III CZP 66/90, OSP 1991, nr 7-8, poz. 183.

następuje przez zapłatę sumy nominalnej w walucie obcej określonej w umowie, nie zaś w złotych polskich, stanowiących przelicznik tej sumy”. „Przeliczanie bowiem w takiej sytuacji ustalonej w umowie waluty obcej na złotówki nigdy nie dałoby się pogodzić z zasadą nominalizmu wyrażoną w art. 358¹ § 1 k.c.”¹⁰⁰. Nie budzi wątpliwości, że strony odpowiedniego zobowiązania, zgodnie ze swobodą umów (art. 353¹ k.c.), mogą przy zachowaniu wymagań prawa dewizowego zmienić ustaloną wcześniej płatność w walucie obcej na walutę polską¹⁰¹.

Powstaje pytanie, czy wierzyciel może domagać się waluty polskiej w miejsce umówionej waluty obcej. Przytoczone wypowiedzi judykatury wydają się przemawiać za odpowiedzią przeczącą. Często jednak obok roszczenia o wykonanie zobowiązania lub zamiast niego przysługiwać będzie wierzycielowi roszczenie odszkodowawcze¹⁰². Wydaje się nie budzić wątpliwości, że „świadczenie odszkodowawcze powinno być wyrażone w pieniądzu polskim także wówczas, gdy w zobowiązaniu podstawowym przedmiotem świadczenia była waluta obca”¹⁰³.

Poszukując ochrony prawnej w sądzie, wierzyciel powinien wyraźnie wskazać, czego się domaga – waluty obcej wynikającej z umowy czy też odszkodowania w pieniądzu polskim. Miarodajna jest tu treść art. 187 § 1 k.p.c., który nakazuje powodowi, aby wnoszony przezeń pozew zawierał m.in. dokładnie określone żądanie. Jak stwierdzono w orzecznictwie, „w wypadku roszczeń pieniężnych żądanie jest dokładnie określone wtedy, gdy wskazuje konkretną sumę, wyrażoną za pomocą liczby jednostek pieniężnych oraz nazwy waluty”¹⁰⁴. Tak sprecyzowanym żądaniem pozwu sąd jest

¹⁰⁰ Teza oraz fragment uzasadnienia wyroku SN z dnia 12.12.1997 r. II CKN 512/97, OSNC 1998, nr 6, poz. 105. Zob. też aprobującą głosę K. Z a g r o b e l n e g o, OSP 1999, nr 4, poz. 81.

¹⁰¹ Nie sprzeciwia się temu treść obecnie obowiązującego prawa dewizowego, podobnie jak treść ustawy z 1994 r. Por. wyrok SN z dnia 15.10.1998 r. I CKN 863/97, OSP 1999, nr 4, poz. 81.

¹⁰² Podobnie K. Z a g r o b e l n y, *Glosa...*, s. 215.

¹⁰³ Wyrok SN z dnia 30.10.1990 r. I CR 371/90, OSNC 1991, nr 10-12, poz. 133. Z krytyką tego orzeczenia wystąpił G. Ż m i j, *Waluta odszkodowania w międzynarodowym obrocie handlowym. Analiza prawnoporównawcza ze szczególnym uwzględnieniem nowych prywatnych kodyfikacji prawa umów*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2000, z. 4, s. 810-813.

¹⁰⁴ Z uzasadnienia wyroku SN z dnia 28.04.1998 r. II CKN 712/97, OSNC 1998, nr 11, poz. 187.

związany, bowiem „zasądzenie na rzecz powoda kwoty wyrażonej w innej walucie niż określona w żądaniu pozwu stanowi naruszenie art. 321 § 1 k.p.c.”¹⁰⁵. Dopuszczalność wyrokowania przez sądy polskie w walutach obcych nie budzi więc obecnie żadnych wątpliwości¹⁰⁶. Konieczność orzekania w walucie polskiej zamiast w walucie obcej może pojawić się w sytuacji, gdy zobowiązanie do zapłaty wynika z niedozwolonego obrotu dewizowego¹⁰⁷. Może też wynikać z takiego, a nie innego określenia żądania pozwu, w którym powód domaga się odszkodowania. Mimo wszystko, za domaganiem się sumy wynikającej z umowy może przemawiać fakt, że w myśl przeważającego w orzecznictwie poglądu, odsetki za opóźnienie od roszczeń odszkodowawczych należą się od daty wyroku zasądającego odszkodowanie¹⁰⁸. Fakt, że podstawą ustalenia odszkodowania będą w takim przypadku, jak się wydaje, zgodnie z art. 363 § 2 k.c., ceny (kurs waluty obcej) z daty wyroku¹⁰⁹, może nie zrekompensować ewentualnego uszczerbku wierzyciela¹¹⁰.

Z problematyką wyrokowania w walucie obcej ściśle wiąże się zagadnienie egzekwowania takich wyroków¹¹¹. Skoro wyroki opiewają na świadczenia pieniężne, należy bezwzględnie opowiedzieć się za ich egzekwowaniem w trybie przewidzianym dla egzekucji świadczeń pieniężnych (tytuł II księgi drugiej k.p.c. – art. 844 i nast.). Praktyka organów egzekucyjnych

¹⁰⁵ Teza powołanego w poprzednim przypisie wyroku SN z dnia 28.04.1998 r. Podobnie SN w uzasadnieniu uchwał z dnia 9.11.1988 r. III PZP 27/88, OSNC 1989, nr 4, poz. 49 oraz z dnia 23.08.1995 r. III CZP 95/95, OSNC 1995, nr 12, poz. 172.

¹⁰⁶ Nie było tak zawsze – por. wyrok SN z dnia 27.06.1969 r. III CRN 291/69, OSNC 1970, nr 3, poz. 52, gdzie stwierdzono, że „jest niedopuszczalne, żeby sądy polskie, ferując wyroki na obszarze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, zasądzały kwoty pieniężne w innej walucie, nawet wtedy, gdy wywołane danym orzeczeniem skutki prawne wybiegać będą poza granicę kraju”.

¹⁰⁷ Zob. powoływany już wyrok SN z dnia 27.09.1994 r. II CRN 84/94, OSP 1995, nr 5, poz. 106.

¹⁰⁸ Zob. np. W. P o p i o ł e k, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 1164 oraz powoływane tam bogate orzecznictwo.

¹⁰⁹ Tak SN w wyroku z dnia 22.11.1974 r. I CR 548/74, OSP 1976, nr 10, poz. 179 z głosem J. Ł o p u s k i e g o.

¹¹⁰ Choć z drugiej strony wysokość odsetek ustawowych dla zobowiązań wyrażonych w walucie obcej tradycyjnie jest niższa niż dla opiewających na walutę polską.

¹¹¹ Co dotyczy także innych tytułów wykonawczych opiewających na takie waluty – por. 777 k.p.c.

(komorników), polegająca na umarzaniu postępowania egzekucyjnego w przypadku niemożności wyegzekwowania określonej waluty obcej czy nawet na odmowie wszczęcia egzekucji wobec braku podania przez wierzyciela numerów banknotów, które mają być wydane, jest oczywiście nieprawidłowa¹¹². Do dyspozycji wierzyciela (a zatem i organu egzekucyjnego) pozostają wszelkie przewidziane dla egzekucji świadczeń pieniężnych sposoby. Często pojawi się wówczas konieczność tzw. przewalutowania, tj. przeliczenia sumy wyrażonej w walucie obcej na walutę polską. Mogą powstać wątpliwości co do sposobu przeliczenia (jaki kurs oraz z jakiej daty)¹¹³. Dalej idąca wątpliwość dotyczy waluty, w jakiej powinna nastąpić wypłata do rąk wierzyciela. Warto tu mieć na uwadze, że organ egzekucyjny jest bezwzględnie związany zarówno wnioskiem egzekucyjnym¹¹⁴, jak i tytułem wykonawczym. W związku z tym wydaje się, że komornik może przekazać wierzycielowi jedynie kwotę, na jaką opiewa tytuł egzekucyjny, a wierzyciel nie może domagać się czegoś innego¹¹⁵. W razie gdy egzekucja nie doprowadziła do zajęcia znaków pieniężnych waluty, na jaką opiewa tytuł wykonawczy, ani rachunku bankowego dewizowego, ani wierzytelności opiewającej na taką walutę, pojawi się konieczność zakupienia przez komornika odpowiedniej waluty obcej¹¹⁶. Obligatoryjne przewalutowanie

¹¹² Por. wzmianki o takiej praktyce w stanie faktycznym będącym podstawą dla uchwały SN z dnia 23.08.1995 r. III CZP 95/95, OSNC 1995, nr 12, poz. 172. Por. też wyrok SN z dnia 16.07.1980 r. III CRN 115/80, OSNC 1981, nr 2-3, poz. 38, gdzie pojawia się sugestia, że brak określonych walut obcych w majątku dłużnika oznacza niemożliwość prowadzenia egzekucji.

¹¹³ Jak się wydaje, nie jest wystarczającą podstawą prawną dla takiego przewalutowania § 41 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 marca 1968 r. w sprawie czynności komorników (Dz.U. z 1968 r. Nr 10, poz. 52 z późn. zm.). Przepis ten nakazuje obliczać wartość dewiz i pieniędzy zagranicznych na podstawie oficjalnego kursu Narodowego Banku Polskiego.

¹¹⁴ Por. np. W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, wyd. 5, Warszawa 1996, s. 49.

¹¹⁵ Kwestia może być sporna. Por. nieprzystający do dzisiejszych realiów § 43 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 marca 1968 r. w sprawie czynności komorników, który stanowi, że „wydanie przez komornika wartości dewizowych wierzycielowi będącemu cudzoziemcem dewizowym, jego pełnomocnikowi lub osobie przez nich wskazanej może nastąpić tylko na podstawie ogólnego lub indywidualnego zezwolenia dewizowego”.

¹¹⁶ Potencjalne problemy z tym związane, a wynikające choćby z różnic kursowych w dacie zajęcia rachunku złotówkowego i w dacie zakupu, są niewątpliwe.

przewidziane jest natomiast w związku z tzw. egzekucją uniwersalną w toku postępowania upadłościowego i układowego¹¹⁷.

Zajmując się wierzytelnościami pieniężnymi opiewającymi na waluty obce, warto przyrzeć się możliwościom zabezpieczenia takich wierzytelności hipoteką bądź zastawem. Stosownie do art. 68 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece¹¹⁸, hipoteka zabezpiecza jedynie wierzytelności pieniężne i może być wyrażona tylko w oznaczonej sumie pieniężnej. Mimo pewnego oporu ze strony sądów wieczystoksięgowych istnieje obecnie praktyka wpisywania hipotek w walutach obcych, co należy ocenić pozytywnie¹¹⁹. O dopuszczalności hipotek opiewających na waluty obce świadczyć może też art. 20 ust. 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych¹²⁰, według którego, jeżeli wierzytelność banku hipotecznego została wyrażona w walucie obcej, wpisu hipoteki zabezpieczającej tę wierzytelność dokonuje się w księdze wieczystej w tej samej walucie. Wyraźnie dopuszcza zabezpieczenie wierzytelności opiewającej na walutę obcą zastawem rejestrowym art. 5 ustawy z dnia 6 grudnia 1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów¹²¹.

¹¹⁷ Por. art. 160 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe (tekst jednolity: Dz.U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 z późn. zm.) oraz art. 45 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo o postępowaniu układowym (Dz.U. Nr 93, poz. 836 z późn. zm.). Oba przepisy, choć nieco inaczej sformułowane, przewidują wciągnięcie wierzytelności w walucie obcej na listę wierzytelności po odpowiednim przerachowaniu na walutę polską.

¹¹⁸ Dz.U. Nr 19, poz. 147 z późn. zm.

¹¹⁹ Podobnie T. Mróz z, *Hipoteka a zasada walutowości i problem klauzul waloryzacyjnych*, Radca Prawny 1999, nr 4, s. 60-62.

¹²⁰ Dz.U. Nr 140, poz. 940 z późn. zm.

¹²¹ Dz.U. Nr 149, poz. 703 z późn. zm. Artykuł 28 ustawy reguluje fragmentarycznie kwestię sposobu zaspokojenia zastawnika, stanowiąc: „Jeżeli zastawnikiem jest bank zagraniczny, jego wierzytelność może być zaspokojona w walutach obcych, jeżeli przewiduje to umowa zastawnicza. Zaspokojenie następuje za pośrednictwem banku, który na podstawie odrębnych przepisów jest upoważniony do skupu i sprzedaży walut obcych, wskazanego przez zastawnika” (brzmienie nadane przepisowi przez art. 85 pkt 6 ustawy z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym, Dz.U. Nr 121, poz. 769; por. też dawną treść przepisu). Z brzmienia przepisu można by wnioskować *a contrario*, że wierzytelności innych przedmiotów mogą być zaspokajane jedynie w walucie polskiej.

7. Współczesna rola zasady walutowości – uwagi podsumowujące

Jak z zaprezentowanych rozważań wynika, zasada walutowości nie ogranicza stron w dokonywaniu czynności prawnych, powołujących do życia zobowiązania opiewające na waluty obce. Decyduje o tym obowiązujące prawo dewizowe, które – wprowadzając generalną zasadę swobody obrotu dewizowego – nie przewiduje żadnych ograniczeń w tym względzie, a jedynie wymaga w krajowym obrocie profesjonalnym zezwolenia dewizowego dla płatności w takich walutach. To ostatnie ograniczenie nie wpływa jednak, moim zdaniem, ani na ważność zobowiązania, ani na skuteczność samej zapłaty. W niniejszym opracowaniu podjęta została także próba wykazania, że również naruszenie dalej idących ograniczeń obowiązujących w przeszłości nie powinno być kwalifikowane w kategoriach cywilnoprawnej nieważności.

Zasada walutowości dotyczy natomiast zobowiązań do świadczeń pieniężnych nie wynikających z czynności prawnych, takich jak zobowiązania odszkodowawcze, zobowiązania płynące z obowiązku alimentacyjnego, z bezpodstawnego wzbogacenia oraz o zwrot nakładów i pożytków¹²². Jak się wydaje, zasadę walutowości należy odnieść także do sytuacji, gdy obowiązujące przepisy przyznają jednej ze stron prawo do wynagrodzenia (odpowiedniego czy stosownego wynagrodzenia), czy też upoważniają sąd do przyznania takiego wynagrodzenia (np. art. 55 § 1 k.c., 145 § 1 k.c., 151 k.c., 395 § 2 k.c.), wreszcie gdy przewidują przyznanie przez sąd dopłat, spłat itp. (np. art. 153 k.c., 212 § 1 i 2 k.c.). Sytuacje, gdy przepisy prawa przewidują powstanie *ex lege* zobowiązań pieniężnych bądź kompetencję sądu do kształtującego powołania do życia takich zobowiązań w razie zaistnienia przewidzianych w nich zdarzeń, nie są objęte zasadą swobody obrotu dewizowego z art. 5 ust. 2 pr.dew.¹²³. Zatem może znaleźć

¹²² Por. też K. Zagrobelny, *Glosa...*, s. 216. Zobowiązania takie tradycyjnie określa się jako zobowiązania niepieniężne ze świadczeniem pieniężnym (rola pieniądza jako przedmiotu świadczenia jest w nich wtórna, skoro pojawia się w zastępstwie innego świadczenia) w odróżnieniu od tzw. zobowiązań pieniężnych *sensu stricto* (gdzie przedmiotem świadczenia od chwili jego powstania jest suma pieniężna – por. art. 358¹ § 1 k.c.). Zob. bliżej np. A. Brzozowski, [w:] *KC. Komentarz...*, s. 762; W. Czachórski, *Zobowiązania...*, s. 64; T. Dybowski [w:] *System...*, s. 134; Z. Radwański, *Zobowiązania...*, s. 61.

¹²³ Wprawdzie art. 2 ust. 1 pkt 10 lit. a pr.dew. jako „obróć dewizowy” traktuje także inne od czynności prawnej zdarzenia powodujące lub mogące powodować płatność środka-

do nich zastosowanie przepis art. 358 § 1 k.c. Jednak, ściśle rzecz biorąc, takie zobowiązania nie tyle są „wyrażone w pieniądzu polskim”, co ich wykonanie wymaga zapłaty w takim pieniądzu. Dodatkowo konieczne są dwa zastrzeżenia. Z jednej strony bowiem nie widać przeszkód, by podmioty odpowiedniego stosunku zobowiązaniowego mogły zastosowanie „zasady walutowości” wyłączyć, na przykład zawierając umowę przewidującą wypłatę waluty obcej w ramach odszkodowania¹²⁴. Z drugiej zaś strony warto zauważyć, że o ile z pewnością przepisem art. 358 § 1 k.c. będzie związany sąd polski, orzekając np. o odszkodowaniu, gdy tzw. statutem deliktowym jest prawo polskie¹²⁵, o tyle jest wielce wątpliwe, czy zostanie on zastosowany przez sąd obcy, nawet gdyby prawo prywatne międzynarodowe obowiązujące w jego siedzibie statutem deliktowym czyniło prawo polskie.

Co się zaś tyczy zobowiązań wyrażonych zgodnie z regułami obowiązującego prawa w walucie obcej, to – jak wynika z dokonanych wyżej ustaleń – zwolnić się z nich można zasadniczo jedynie przez zapłatę w takiej walucie. Także wierzyciel nie może, w zasadzie, domagać się w zamian waluty polskiej ani sąd nie może takiej waluty zasądzić. Każę to w nowym świetle widzieć prawną funkcję pieniądza jako środka zapłaty. W tradycyjnym ujęciu oznacza ona, że „państwo wymusza obowiązek przyjmowania pieniądza będącego prawnym środkiem zapłaty na jego obszarze”¹²⁶. Warto w związku z tym przywołać treść art. 32 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim¹²⁷, wedle którego „znaki pieniężne emitowane przez NBP są prawnymi środkami płatniczymi na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej”. Nasuwa się konkluzja, że obecnie o tym, jaka waluta ma być środkiem zapłaty, rozstrzyga w pierwszym rzędzie

mi stanowiącymi wartości dewizowe, jednak trudno wówczas mówić, że obrotu tego „dokonuje” rezydent czy nierezydent.

¹²⁴ W ramach istniejącej swobody co do płatności (czyli zasadniczo nie w krajowym obrocie profesjonalnym).

¹²⁵ Zob. art. 31 ustawy z dnia 12 listopada 1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. Nr 46, poz. 290 z późn. zm.). Co do waluty odszkodowania zob.: G. Ż m i j, *Waluta odszkodowania...*, s. 801 i nast.

¹²⁶ Por. np. W. C z a c h ó r s k i, *Zobowiązania...*, s. 60.

¹²⁷ Dz.U. Nr 140, poz. 938 z późn. zm.

zgodna wola stron, a dopiero w jej braku należy przyjąć, iż wykonanie zobowiązania pieniężnego następuje przez zapłatę w pieniądzu polskim. Można zatem postawić tezę, że przepis art. 358 § 1 k.c. ma współcześnie charakter dyspozytywny, a jego rola ograniczona jest do tzw. zobowiązań niepieniężnych ze świadczeniem pieniężnym.

W związku z tym kategoryczne brzmienie art. 358 § 1 k.c. nie odpowiada aktualnemu stanowi prawnemu. Przepis ten nigdy zresztą w istocie nie wyrażał, a jedynie deklarował zasadę walutowości, której właściwej treści poszukiwać należało, jak dziś, w przepisach dewizowych. Konsekwentnie zatem w literaturze, odsyłając do regulacji prawa dewizowego bądź przytaczając tę regulację, nie podejmowano prób rzetelnej wykładni jego postanowień. Nie podjęto jej też w niniejszym artykule, co jest uzasadnione tym, że obecna funkcja art. 358 § 1 k.c. jest znikoma i ogranicza się w zasadzie do nakazania sądowi polskiemu do orzekania w złotówkach, o ile zobowiązanie pieniężne nie zostało przez strony wyrażone w walucie obcej. Ten ostatni nakaz mógłby być także z powodzeniem wyprowadzony z treści powołanego art. 32 ustawy o Narodowym Banku Polskim.

Taki stan rzeczy pozwala wysunąć postulat *de lege ferenda*, by skreślić art. 358 § 1 k.c., gdyż prowadzi on do szeregu trudności interpretacyjnych i nieporozumień względnie nadać jego treści brzmienie jednoznacznie dyspozytywne¹²⁸. Odpowiedni przepis mógłby otrzymać następujące brzmienie: „O ile z czynności prawnej, z ustawy lub z okoliczności nie wynika nic innego, wykonanie zobowiązania pieniężnego następuje przez zapłatę w pieniądzu mającym prawny obieg w miejscu płatności”¹²⁹. Tak ujęty przepis

¹²⁸ Konieczne wydaje się też *de lege ferenda* uregulowanie w sposób nie budzący wątpliwości sposobu egzekwowania tytułów wykonawczych opiewających na waluty obce. Być może warto byłoby też uregulować w k.c. kwestię dopuszczalności płacenia w naszym kraju długów opiewających na waluty obce w pieniądzu polskim oraz sposobu przewalutowania (por. Z. Żab iński, *Istota prawna...*, s. 265 i powoływaną tam literaturę, co do problemów wymagających uregulowania w razie dopuszczalności zawierania umów płatnych w walutach obcych). Postulowane zmiany w k.c. mogłyby być dokonane w ramach gruntownej reformy przepisów dotyczących cywilnoprawnej konstrukcji pieniądza i zapłaty (por. częściowo nieaktualne już propozycje Z. Żab ińskiego o, *Próba...*, s. 138 i nast.).

¹²⁹ Por. brzmienie dawnego art. 210 k.z., który stanowił: „Jeżeli przedmiotem zobowiązania jest suma pieniężna, dłużnik może zapłacić sumę dłużną każdym gatunkiem pieniędzy mających obieg prawny w miejscu i w chwili zapłaty, według wartości, jaką państwo tym pieniądzom nadaje”.

przywróciłby zasadzie walutowości, zgodnie z jej historycznym rodowodem, związek z zagadnieniem wykonania zobowiązania pieniężnego (zapłaty), a nie zaciągania zobowiązań. Wszelkie ograniczenia w tym ostatnim zakresie powinny być, jak się wydaje, domeną prawa dewizowego i znajdować się poza kodyfikacją prawa cywilnego. Proponowana elastyczna formuła przepisu pozwalałaby z jednej strony na uwzględnienie ewentualnych ograniczeń mogących się pojawić, a z drugiej nawiązywałaby do współczesnej szerokiej swobody dewizowej. Nie tyle też zmieniłaby obowiązujący stan prawny, co by go uporządkowała.

Argumenty jurydyczne przemawiające za skreśleniem art. 358 § 1 k.c. w jego obecnym brzmieniu są wspierane przez racje celowościowe¹³⁰. Te same jednak celowościowe argumenty każą krytycznie przyjrzeć się przepisom prawa dewizowego, w których odnaleźć możemy pozostałości „zasady walutowości”, zwłaszcza w warunkach pełnej zewnętrznej wymiennalności złotówki¹³¹. Chodzi przede wszystkim o istniejące w krajowym obrocie profesjonalnym reglamentacje płatności w wartościach dewizowych (art. 9 pkt 9 pr.dew.), a także nabywania wartości dewizowych (art. 9 pkt 10 oraz art. 10 ust. 5 pr.dew.)¹³². Jak się bowiem wskazuje¹³³, przywołane przepisy oraz praktyka unikania „wielowalutowości” niewiele mają wspólnego ze współczesnymi teoriami, a także praktyką w zakresie wprowadzenia waluty obcej jako pieniądza krajowego (przykład Argentyny) czy wręcz wprowadzania jednolitej waluty (euro). Zasada walutowości jako jeden z atrybutów suwerenności państwowej wydaje się być jednocześnie anachronizmem coraz trudniejszym do wygezekwowania w warunkach postę-

¹³⁰ Zob. R. Giliewicz, *Zasady nominalizmu...* oraz J.P. Naworski, *Kilka uwag...*, s. 40-41. Obaj autorzy, postulując skreślenie przepisu, odwołują się do takich właśnie racji.

¹³¹ Zob. np. M. Krawiak, [w:] *Prawo dewizowe...*, s. 7 oraz M. Ulatowska, [w:] *Prawo dewizowe...*, s. 65, 85.

¹³² W przytoczonych regulacjach zauważyć można pewien brak konsekwencji. O ile przepisy art. 9 pkt 9 oraz 10 pr.dew. zwalniają spod swoich rygorów odpowiednio płatności oraz sprzedaż między osobami fizycznymi nie związane z prowadzoną przez nie działalnością gospodarczą lub wykonywanym wolnym zawodem, o tyle art. 10 ust. 5 pr.dew. zezwala osobom prowadzącym działalność kantorową na zawieranie umów sprzedaży z osobami fizycznymi, wyłączając jedynie osoby prowadzące działalność gospodarczą (nie wspomina o osobach wykonujących wolny zawód).

¹³³ M. Ulatowska, [w:] *Prawo dewizowe...*, s. 66.

pującej globalizacji gospodarki światowej. Już dziś, na tle obowiązującego prawa, można postawić tezę, że zasada taka nie należy do katalogu zasad polskiego prawa cywilnego, jeśli przez zasady tego prawa rozumiemy taką „kategorię norm prawnych, które wyróżniają się swoją doniosłością oraz szczególną rolą, jaką pełnią”¹³⁴.

¹³⁴ Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, wyd. 4, Warszawa 1999, s. 33.